

by the court of Kerman and published
by the court of Kerman and published
by the court of Kerman and published
by the court of Kerman and published
by the court of Kerman and published
by the court of Kerman and published
by the court of Kerman and published
by the court of Kerman and published
by the court of Kerman and published
by the court of Kerman and published

سفر به شیراز

و دیگر شهرهای جنوبی

با اظهار نظرهایی پیرامون رفتارها،
آداب، رسوم و قوانین ایران

نوشته

ادوارد اسکات وارینگ

ترجمه

عبدالرضا کلمرزی، رضا صالحیان کوشک قاضی

تهران، ۱۳۹۷

فهرست

مقدمه مترجم	۱۱
یادآوری چند نکته در ترجمه	۲۶
معادل‌ها	۲۷
مقدمه مؤلف	۲۹
فصل اول: سفر دریایی به بوشهر، خلیج فارس، مناظر، باد شمال، باد شرقی، شهر بوشهر، تصاویر هندی، نسخه‌های خطی و غیره	۳۳
فصل دوم: حاکم بوشهر و پدرش، تجارت، شام ایرانی، اعتقاد به طالع بینی	۳۸
فصل سوم: روش مسافرت، احترام ایرانی‌ها به میجر ملکوم و غیره	۴۲
فصل چهارم: حرکت به سوی شیراز، ده، حشم، باتلاق بد، عواید، برازجان، نهر گوگردی، گودال‌های نفت، جاده بد، مناظر زیبا، دو قلعه برفراز تپه، ویرانه‌های شهر بزرگ دریس، آداب و رسوم عجیب و غریب، یخ و برف، ظاهر کوه‌ها، قلعه یهودی‌ها، شهر کازرون	۴۷
فصل پنجم: توصیف یکی از وارثان نادرشاه، قدمگاه، تپه‌ای در آتش، دره زیبای دشت ارژن، غارت همراهی، راهدار، جاده بد نزدیک شیراز، ورود به شیراز	۵۶
فصل ششم: دریافت خلعت، وصف شیراز، گزارش‌های اروپایی‌ها، آب و هوا، اغراق بزرگ، بازار، مسجد	۶۰
فصل هفتم: پیشواز شاهزاده، ملکه، ملاقات حاکم، ادای احترام به او، هدایا، طمع حاکم	۶۵
فصل هشتم: باغ‌های ایرانی، وصف یک گفت‌وگو، حافظیه، فال گرفتن، تحریف اشعار حافظ، هفت تن، تصاویر سعدی و حافظ، آرامگاه سعدی، باغ دلگشا، باغ جهان‌نما، کلاه‌فرنگی، تخت قجریه	۶۷

فصل نهم: شیوه اسکان پراکنده خدمه و سپاهیان در سفر، رفتار عوام در نهم ربیع الاول، باورهای
مبالغه آمیز عوام درباره حضرت علی علیه السلام ۷۳

فصل دهم: بناها و گرمابه ها ۷۶

فصل یازدهم: صنعتگران، نقاشان، پزشکان ۷۹

فصل دوازدهم: نحوه گذراندن اوقات در ایران ۸۲

فصل سیزدهم: سرگرمی های ایرانیان ۸۵

فصل چهاردهم: لباس ایرانیان ۸۹

فصل پانزدهم: لباس زنان ایرانی ۹۳

فصل شانزدهم: محله های شیراز ۹۶

فصل هفدهم: نظمیه شیراز ۹۹

فصل هجدهم: قوانین ۱۰۳

فصل نوزدهم: تجارت و داد و ستد در ایران ۱۰۸

فصل بیستم: گمرک، مالیات و غیره ۱۱۱

فصل بیست و یکم: نیروی نظامی ۱۱۳

فصل بیست و دوم: عایدات ۱۱۷

فصل بیست و سوم: حکومت ایران ۱۲۱

فصل بیست و چهارم: پادشاه ۱۲۷

فصل بیست و پنجم: شخصیت ایرانیان ۱۳۱

فصل بیست و ششم: عزیمت از شیراز و برگشت به بوشهر از مسیر فیروزآباد ۱۳۵

فصل بیست و هفتم: شیوه شکار کردن ایرانیان ۱۴۰

فصل بیست و هشتم: اسب های عربی و ایرانی ۱۴۲

فصل بیست و نهم: درخت خرما ۱۴۵

فصل سی ام: دم داشتن ۱۴۷

فصل سی و یکم: وهابی ها ۱۴۹

فصل سی و دوم: روش محاسبه زمان ۱۵۷

فصل سی و سوم: سکه های رایج در ایران ۱۵۹

فصل سی و چهارم: حرکت به بصره ۱۶۱

فصل سی و پنجم: شهر بصره ۱۶۳

پی نوشت ها ۱۷۳

منابع و مأخذ ۲۰۵

فهرست نام اشخاص ۲۰۸

فهرست نام اماکن ۲۱۲

مقدمه مترجم

ترجمه سفرنامه وارینگ

سفرنامه وارینگ، به حق، یکی از اولین و مهم‌ترین سفرنامه‌هایی است که انگلیسی‌ها درباره ایران نوشته‌اند و بعدها نیز، هم در بین خوانندگان عام و هم خوانندگان حرفه‌ای و سیاحانی که از ایران دیدن کردند، توجه بسیاری را به خود جلب کرد. سردنيس رایت در کتاب انگلیسی‌ها در میان ایرانیان در مورد سفرنامه وارینگ و اهمیتی که به لحاظ تقدم در ایران‌شناسی و سفرنامه‌نویسی انگلیسی‌ها در ایران دوره قاجار دارد، می‌نویسد: «یکی از نخستین کتاب‌ها از این دست [کتاب‌هایی که منبع ارزشمندی برای مورخان در همه زمینه‌ها هستند]، از اسکات وارینگ دانشمند و پژوهشگری است که در دستگاه اداری بنگال در کمپانی هند شرقی خدمت می‌کرد... این کتاب که در سال ۱۸۰۷ منتشر شد، نخستین مطالعه جدی دوره قاجار از سوی یک انگلیسی است...»^۱

سفرنامه نویسان و سیاحان دیگری که بعدها از ایران دیدن کردند به ارزش سفرنامه اسکات وارینگ اشاره کرده و در بسیاری موارد نه تنها از وی نقل قول کرده‌اند بلکه به نظر می‌رسد تحت تأثیر شیوه نگارش و تهیه مطالب وی قرار داشته‌اند. یکی از این افراد «گاسپار دروویل» است که در سال‌های ۱۸۱۲-۱۸۱۳ م. ۱۲۲۷-۱۲۲۸ ق. از ایران دیدن کرد. دروویل در کتاب خود به اسکات وارینگ اشاره کرده و سفرنامه او را جزو دقیق‌ترین سفرنامه‌ها خوانده و از مطالب آن استفاده کرده است.^۲ قرابت مطالب سفرنامه دروویل با سفرنامه اسکات وارینگ، نشان از تأثیرپذیری بسیار از اسکات وارینگ دارد. جیمز بیلی فریزر نیز که در سال‌های ۱۸۲۱-۱۸۲۲ م. ۱۲۳۶-۱۲۳۷ ق. برای تهیه گزارشی در مورد

ایران به اقصا نقاط کشور مسافرت کرد نیز به سفرنامه وارینگ نظر داشته و از مطالب آن در نگارش سفرنامه اش بهره برده است. اینها نشان دهنده اهمیت سفرنامه وارینگ به عنوان یک کار جدی در عرصه سفرنامه نویسی و کسب آگاهی های دقیق در مورد جنبه های مختلف زندگی مردم و اوضاع کشور ایران است.^۳

اما به رغم اهمیتی که این سفرنامه، چه به دلیل تقدم و چه به خاطر گزارش همه جانبه و مشاهدات دقیقی که دارد، چندانکه شایسته بوده در ایران به آن توجه نشده است. این سفرنامه به طور کامل در سال ۱۸۱۳م به فرانسوی ترجمه شد اما تاکنون نه به زبان فارسی ترجمه شده و نه نقد محتوایی دقیق و درخوری پیرامون آن نگاشته شده است. البته پیش از این گلچینی از سفرنامه وارینگ را مهرباب امیری در کتاب ده سفرنامه یا سیری در سفرنامه های جهانگردان خارجی راجع به ایران ترجمه کرده است.^۴ دیگری، مقاله «درآمدی به سفر به شیراز از مسیر کازرون و فیروزآباد» است^۵ و نیز مقاله نه چندان درخوری که تحت عنوان «حیات اجتماعی شیراز عصر فتحعلی شاه قاجار به روایت وارینگ» در سال ۱۳۹۲ به چاپ رسید.^۶ در دو مورد اخیر تنها به معرفی کوتاه و خلاصه ای از این سفرنامه در ارتباط با برخی از مسائل اجتماعی شیراز بسنده شده است. اما کار مهرباب امیری که از معرفی فراتر رفته و دست به ترجمه بعضی از فصول آن زده متأسفانه شتاب زده، ناقص و به صورت گلچین است. مترجم در بسیاری موارد چندانکه بایسته است در ترجمه دقت نکرده و گاه حتی معنی ای متفاوت از منظور نویسنده را در ترجمه وارد کرده است. نمونه های زیر برخی از معانی اشتباهی است که به دلیل شتاب زدگی و عدم دقت وارد ترجمه شده است:

مترجم در صفحه ۱۹۱ و در ذیل «لباس مردان ایرانی» متن را این گونه ترجمه کرده: «آنان [مسلمانان] همچنین از پوشیدن تن پوش هایی که با ابریشم و کتاب مخلوط شده نیز تا اندازه ای احتراز می نمایند ولی مقدار زیادی از این نوع پارچه از گجرات وارد ایران می گردد». در حالی که نویسنده نوشته است: «مسلمانان پوشیدن لباس های ابریشمی را حرام می دانند، اما برای گریز از حرام بودن آن مقداری پارچه نخی به آن اضافه می کنند. مقدار قابل توجهی از این نوع لباس (گرمسوت)^۷ از گجرات وارد ایران می شود».

همچنین در صفحه ۱۹۲ چنین آمده است: «با اینکه حمام های ایران (صرف نظر از عدم نظافت) بسیار مجلل و زیبا هستند ولی من حیث المجموع مردم آن کشور بسیار کثیف می باشند، آنان به ندرت پیراهن های خود را عوض می کنند مگر آنکه احساس خطر نمایند»

در صورتی که نویسنده حرفی از مجلل و زیبا بودن حمام های ایران نزده و تنها نوشته است «استحمام در ایران بیش از آنکه عملی برای نظافت باشد برای تفریح است و لذتی تجملاً نه محسوب می شود. ایرانی ها به ندرت جامه خود را عوض می کنند و تا وقتی که دیگر نتوانی نزدیک آنها شوی آن را از تن در نمی آورند.» علاوه بر اشتباهات ترجمه ای، نقد دیگری که به ترجمه امیری وارد است، عدم دقت در ثبت صحیح اسامی جغرافیایی است که باعث بدفهمی متن می شود. برای مثال در صفحه ۲۰۰ کتاب امیری که درباره «تجارت و معاملات بازرگانی در ایران» است «مسلیتام» هند^۸ به اشتباه به «موصل» عراق ترجمه شده است.

به رغم ایرادهایی که بر این ترجمه وجود دارد اما نمی توان از فضل تقدم مهرباب امیری در ترجمه بخش هایی از سفرنامه مهم ادوارد اسکات وارینگ چشم پوشید. امیری به اهمیت این سفرنامه پی برده بود و لذا دست به ترجمه بخش هایی هر چند کوتاه، اما مهم از این سفرنامه دست زد و در کنار سفرنامه های مهم دیگر، کتاب ده سفرنامه را در دسترس فارسی زبانان قرار داد.

مؤلف و سفرنامه وی

مؤلف سفرنامه سفر به شیراز؛ از مسیر کازرون و فیروزآباد عضو یکی از خاندان های معروف انگلستان در قرن هجدهم و نوزدهم میلادی است که با حضور و فعالیت در دستگاه اداری بنگال خدمات شایانی به حکومت پادشاهی انگلستان کردند. ادوارد اسکات وارینگ، فرزند جان اسکات وارینگ (۱۷۴۷-۱۸۱۹م)، سیاستمدار انگلیسی است که نماینده پارلمان انگلستان بود و مدتی نیز در مقام کارگزار سیاسی «وارن هاستینگ»^۹ خدمت کرد. جان اسکات وارینگ، پدر ادوارد اسکات وارینگ، یکی از پنج برادری بود که همگی در دستگاه اداری بنگال خدمت می کردند و مقام های مهم نظامی و سیاسی داشتند: ریچارد وارینگ به مقام سرهنگ دومی رسید؛ سرهنگ ویلیام اسکات مدت های مدیدی مترجم فارسی فرمانده اوود^{۱۰} بود و یکی از اولین مترجمان مقالات مربوط به جنگ به زبان فارسی و طرف مشورت بسیاری از مقامات کمپانی هند شرقی بود؛ دیگری سرهنگ جان اتان اسکات بود که در جنگ های انگلیسی ها با تیبوسلطان و حیدرعلی شرکت داشت و چهارمی میجر هنری اسکات، تحصیل کرده «وست مینستر» بود که هم به خاطر اقدامات برادران و هم فعالیت های نظامی و علمی خودش نزد انگلیسی ها احترام زیادی داشت.